

ΤΟ ΘΑΝΑΣΙΜΟ ΑΜΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΚΑΪΝ (Ο φθόνος)

του Πρωτοπρ. Κυριακού Τσουρού
Γραμματέως τῆς Σ.Ε. ἐπί τῶν αἱρέσεων

« αἱ καθ' ἡμέρας προσέφεραν ὁ αἶν ἀπό τῶν καρπῶν τῆς γῆς προσφοράν πρὸς τὸν ὕριον. αἱ ὁ Ἄβελ προσέφερε καὶ αὐτός ἀπό τῶν πρωτοτόκων τῶν προβάτων αὐτοῦ, καὶ ἀπό τῶν στεάτων αὐτῶν. αἱ ἐπέβλεψε μέ εὐμένειαν ὕριος ἐπὶ τὸν Ἄβελ, καὶ ἐπὶ τὴν προσφοράν αὐτοῦ· ἐπὶ δέ τὸν αἶν καὶ ἐπὶ τὴν προσφοράν αὐτοῦ δέν ἐπέβλεψε. αἱ ἠγανάκτησεν ὁ αἶν σφόδρα, καὶ ἐκατηφίασε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ.

αἱ εἶπε ὕριος πρὸς τὸν αἶν, Διὰ τί ἠγανάκτησας; καὶ διὰ τί ἐκατηφίασε τὸ πρόσωπόν σου; ἂν σύ πράττης καλῶς, δέν θέλεις εἶσθαι εὐπρόσδεκτος; καὶ ἐάν δέν πράττης καλῶς, εἰς τὴν θύραν κεῖται ἡ ἁμαρτία. Ἀλλ' εἰς σέ θέλει εἶσθαι ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ, καὶ σύ θέλεις ἐξουσιάζει ἐπ' αὐτοῦ.

αἱ εἶπεν ὁ αἶν πρὸς Ἄβελ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ, Ἄς ὑπάγωμεν εἰς τὴν πεδιάδα· καὶ ἐνῶ ἦσαν ἐν τῇ πεδιάδι, σηκωθείς ὁ αἶν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἄβελ, ἐφόνευσεν αὐτόν» (Γέν. δ' 3-8).

Ὁ φθόνος εἶναι «δυσμεταχειριστότατον ἔχθρας εἶδος» λέει ὁ Μ. Βασίλειος καὶ συνεχίζει: «ὁ φθόνος κατατρώγει τὴν ψυχὴν πού τὸν ἐγκυμονεῖ. Λύπη γάρ ἐστὶ τῆς τοῦ πλησίον εὐπραγίας ὁ φθόνος» (Ὁμιλ. Περί φθόνου 1, σελ. 133). Σέ τίποτε δέν διαφέρει ὁ φθονερός ἄνθρωπος, λέει ὁ Ἅγιος Πατήρ, «ἀπό τὸν γυμνὸν ἄνθρωπον πού ἀπό ὄλους πληγώνεται» (1, σ. 135). «Διὰ τοῦτο ἀπό τὸν φθονερόν οὐδέποτε λείπουν ἀθυμῖαι, οὐδέποτε οἱ κακοκεφιές».

Ἔτσι, ὁ φθόνος «εἶνε καὶ λέγεται τὸ μὲν ἡ λύπη, ἢν αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος διὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ πλησίον, τὸ δέ ἡ χαρά, ἢν αἰσθάνεται διὰ τὴν δυστυχίαν του. Τὸ ἁμάρτημα τοῦτο τοῦ φθόνου εἶνε φοβερόν, θανάσιμον καὶ ἡ δυσώδης πηγὴ ὄλων τῶν δυστυχημάτων» (Πολυκάρπου Συνοδίου, Λόγοι ἐπὶ τῶν υῤιακῶν Εὐαγγελίων, σελ. 65).

Ὁ Ἅγιος Βασίλειος παρομοιάζει τὸν φθόνο μέ τὰ βέλη πού ἐκτοξεύονται μέ δύναμη καὶ ὅταν χτυπήσουν πάνω σέ σκληρὴ ἀντίσταση ἐπιστρέφουν καὶ γίνονται μπούμεραγκ σ' αὐτόν πού τὰ ἐκτοξεύει: «Ὅπως δηλαδὴ ἐκεῖνα ἀπό τὰ βέλη πού ἐκτοξεύονται μέ δύναμιν, ὅταν μὲν προσκρούσουν εἰς κάποιο δυνατόν καὶ σκληρόν ἀντίσωμα, ἐπιστρέφουν εἰς αὐτόν πού τὰ ἐκτόξευσεν, ἔτσι καὶ τὰ κινήματα τοῦ φθόνου, χωρὶς νά προκαλοῦν λύπην εἰς τὸν φθονούμενον, γίνονται κτυπήματα τοῦ ἰδίου τοῦ φθονεροῦ» (4, σελ. 145).

Γράφει ὁ Ἡλίας Μηνιάτης: ὁ φθόνος εἶναι πάθος «ὁποῦ ἀνάμεσα εἰς ὄλας τὰς ἄλλας ἁμαρτίας, εἶναι ἁμαρτία ἄχαρος καὶ λυπηρά. Μάλιστα εἶναι μία ἁμαρτία, ὁποῦ εἶναι ὁμοῦ ἁμαρτία καὶ κόλασις· διατί εἶναι ὁμοῦ καὶ

πταισίμιον καὶ παιδείουσιν εἰς ἐκεῖνον, ὅπου τό ἔχει» (Διδαχαὶ καὶ λόγος, σελ. 177).

Ὁ Ἅγιος Βασίλειος, ἀνατρέχοντας στὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου γένους, βλέπει τὸν φθόνον νὰ συνοδεύει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἱστορίας του καὶ τὸν θεωρεῖ πρῶτιστο χαρακτηριστικό καὶ ιδιότητα τοῦ ἀρχέκακου διαβόλου: «Λοιπὸν τί πιὸ ἄθλιον ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν αὐτὴν θὰ ἤμποροῦσε νὰ ὑπάρξει; Εἶναι καταστροφή τῆς ζωῆς, κακοποιήσεις τῆς φύσεως, ἔχθρα αὐτῶν πού μᾶς χαρίζει ὁ Θεός, ἐναντίωσις πρὸς τὸν Θεόν. Τί ἦταν ἐκεῖνο πού ἐξαγρίωσε τὸν ἀρχέκακον διάβολον εἰς τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων; Δέν ἦταν ὁ φθόνος, διὰ τοῦ ὁποῖου καὶ ἀπεδείχθη φανερά ὅτι εἶναι θεομάχος μὲ τό νὰ δυσανασχετῇ ἀφ' ἑνός ἐναντίον τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν μεγαλοδωρεάν του πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ μὲ τό νὰ ἐκδικῆται ἀφ' ἑτέρου τὸν ἄνθρωπον, ἀφοῦ δέν ἤμποροῦσε νὰ ἐκδικηθῇ τὸν Θεόν;» (3, σελ. 137).

Ὁ σοφὸς Σολομὼν παρατηρεῖ ἐν προκειμένῳ: «Ὁ Θεός ἐκτίσεν τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσία καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ιδιότητος ἐποίησεν αὐτόν· φθόνῳ δέ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον» (Σοφ. Σολομ. β' 23-24).

Κύρια αἰτία τῆς πτώσεως τοῦ ἑωσφόρου ὑπῆρξεν ὁ ἐγωϊσμός, ἡ ὑπερηφάνεια πού τὸν ὀδήγησαν στὸν φθόνον. Ὁ προφήτης Ἡσαΐας θέτοντας τό ἐρώτημα: «πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἑωσφόρος;» ἀπαντᾷ: «σύ δέ εἶπας ἐν τῇ διανοίᾳ σου· εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσομαι, ἐπάνω τῶν ἀστέρων τοῦ οὐρανοῦ θήσω τὸν θρόνον μου, καθιῶ ἐν ὄρει ὑψηλῷ, ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ ὑψηλά τὰ πρὸς οὐρανὸν, ἀναβήσομαι ἐπάνω τῶν νεφῶν, ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ» (Ἠσ. ιδ' 13-14). Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος σχολιάζοντας τό χωρίο αὐτό σημειώνει: «Φθόνος τὸν ἑωσφόρον ἐσκότησε, καταπεσόντα δι' ἔπαρσιν· οὐ γάρ ἤνεγκε θεῖος ὢν, μὴ καὶ Θεός νομισθῆναι» (Λόγος κζ).

Ὁ Σοφοκλῆς συμπληρώνει: «Εἰς τὰ ἐπίσημα ὁ φθόνος πηδᾷ φιλεῖ» (Συνοδινῶν, σ. 66).

Αὐτό τό θανάσιμο πάθος τό βρίσκομε νὰ ἐμφανίζεται συχνά στὴν ἱστορία τῆς Π. Διαθήκης μὲ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα τῆς σχέσης Ἄβελ καὶ Κάϊν, Ἰωσήφ καὶ τῶν ἀδελφῶν του, Σαούλ καὶ Δαυῖδ.

Ὁ δίκαιος Ἄβελ ἔπεσε θῦμα τοῦ φθόνου τοῦ ἀδελφοῦ του Κάϊν. Λέει ὁ Ἅγιος Βασίλειος: «Τὰ ἴδια ἀκριβῶς ἀποδεικνύεται νὰ κάμνη καὶ ὁ Κάϊν. Αὐτός ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος μαθητὴς τοῦ διαβόλου, διότι ἀπὸ αὐτόν ἐδιδάχθη τὰς δύο ἀδελφὰς ἀδικίας, τὸν φθόνον καὶ τὸν φόνον. Αὐτὰς συνέδεσε καὶ ὁ Παῦλος μὲ τό νὰ εἰπῇ· "εἶναι γεμάτοι ἀπὸ φθόνον καὶ φόνον". Τί ἦταν αὐτό πού ἔκαμε λοιπὸν; Εἶδε τὴν τιμὴν ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ (στὸν ἀδελφόν του) καὶ ἄναψεν ἀπὸ τὴν ζήλειαν του. Ἐφόνευσεν αὐτόν πού ἐτιμήθη, διὰ νὰ προσβάλλῃ αὐτόν πού τὸν ἐτίμησεν. Ἀδυνατῶν δηλαδὴ νὰ θεομαχήσῃ, διέπραξε τὴν ἀδελφοκτονίαν» (3, σ. 137-139).

Οἱ υἱοὶ τοῦ Ἰακώβ ἐπώλησαν τὸν ἀδελφόν τους, τὸν πάγκαλο Ἰωσήφ, διότι δέν ἀνέχονταν τὴν ὑπεροχὴν του, τὴν ἐξυπνάδα του καὶ τὴν ἀρετὴν του.

«Τί ἦταν ἐκεῖνο πού κατέστησε δοῦλον τὸν γενναῖον Ἰωσήφ; Ὅχι ὁ ἀδελφικός φθόνος; Ἐδῶ ἀξίζει μάλιστα νὰ θαυμάσῃ κανεὶς τὸν παραλογισμόν

τῆς ἀρρώστιας! Ἐπειδή δηλαδή ἐφοβήθησαν τὴν πραγματοποίησιν τῶν ὀνείρων ἔκαμαν δοῦλον τὸν ἀδελφόν, με τὴν ἰδέα ὅτι δέν θά ἐπροσκυνεῖτο ποτέ δοῦλος» (4, σελ. 14).

Ὁ Ἅγιος Βασίλειος, μελετώντας τὴν ἱστορία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, σχολιάζει πολύ παραστατικά τὴ σχέση Σαούλ καὶ Δαυῖδ: «Τέτοιος ὑπῆρξεν ὁ Σαούλ, ὁ ὁποῖος τὰς ὑπερβολικὰς εὐεργεσίας τὰς μετέβαλεν εἰς αἰτίαν τοῦ πολέμου ἐναντίον τοῦ Δαβίδ. Πρῶτα ἀφοῦ με τὴν παναρμόνιον ἐκείνην καὶ θείαν μουσικὴν ἔγινε καλὰ ἀπὸ τὴν μελαγχολίαν, ἐπροσπάθησε με τὸ δόρυ νὰ διατρυπήσῃ τὸν εὐεργέτην του. Ἐπειτα μαζί με τὸν στρατὸν του ἐγλύτωσεν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἀπηλλάγη ἀπὸ τὴν ἐντροπὴν εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Γολιάθ. Ἐπειδή ὁμως κατὰ τὰ ἐπινίκια αἱ χορεύτριαι ἀπέδωσαν τὸ δεκαπλάσιον τῆς αἰτίας τῶν γεγονότων εἰς τὸν Δαβίδ, "ἐφόνευσεν ὁ Δαβίδ τὰς μυριάδας του, ἀλλὰ ὁ Σαούλ τὰς χιλιάδας του", διὰ μίαν τέτοιαν φωνὴν καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν πού ὀφείλει τὴν ὑπαρξίν της εἰς τὴν ἰδίαν τὴν πραγματικότητα, ἐπροσπάθησε πρῶτα με τὰ ἴδια του τὰ χέρια καὶ ἀπὸ ἐνένδραν νὰ τὸν φονεύσῃ. Ἐπειτα τὸν ἔκαμε νὰ γίνῃ φυγὰς, ἀλλ' οὔτε ἔτσι ἐσταμάτησε τὴν ἔχθραν του. Τέλος ἐξεστράτευσεν ἐναντίον του με τρεῖς χιλιάδας ἐπιλέκτους στρατιώτας καὶ τὸν ἀναζητοῦσεν εἰς τὰς ἐρημίας. Ἐάν δέ κάποιος τὸν ἐρωτοῦσε διὰ τὴν αἰτίαν τοῦ πολέμου, ἐξάπαντος θά ἤμποροῦσε νὰ ἀναφέρῃ τὰς εὐεργεσίας τοῦ ἀνδρός» (3, σελ. 139). Καὶ ἐδῶ ὁ ἀγαθὸς Δαυὶδ καταδιώκεται διότι φθονεῖται.

Σὲ τόση κακία καὶ ἄνοια μπορεῖ νὰ φθάσῃ ἡ ἐπάρατη αὐτὴ ἁμαρτία. Δικαίως ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς γράφει: «Φθόνος πάντων τῶν παθῶν ἀδικώτατον ἅμα καὶ δικαιοτάτον· τὸ μὲν ὅτι διοχθεῖ (κακοποιεῖ) τοῖς καλοῖς, τὸ δὲ ὅτι τήκει τοὺς ἔχοντας». Καὶ ἀληθῶς. «Σῆς ὀστέων ὁ φθόνος», ἐπισημαίνει ὁ σοφὸς Σολομών. «Ὁ κηρὸς διαλύεται ὑπὸ τοῦ πυρός οὕτω καὶ ἡ καρδιά τοῦ φθονεροῦ κατατῆκεται ὑπὸ τῆς κακίας καὶ καταστρέφει πᾶσαν χαρὰν καὶ εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν· φθείρει καὶ αὐτὴν τὴν ὑγείαν του καὶ τὴν ἀκμὴν του καὶ αὐτὴν τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ προσώπου, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἡ κακία χαράσσει προῶως τὰς ρυτίδας» (Συνοδικοῦ, σελ. 67).

Τὸ φοβερὸ καὶ θανάσιμο αὐτὸ ἁμάρτημα τοῦ Κάϊν συνοδεύει καὶ τὴν ἐπὶ γῆς παρουσία τοῦ «Δούλου τοῦ Γιαχβέ» τοῦ Μεσσίου. Ὁ φθόνος ὑποδέχεται τὸν Νεογέννητο Σωτῆρα στό πρόσωπο τοῦ ἐμπαθοῦς Ἡρώδη. Ἡ ἀγριότητα δὲ τοῦ φθονεροῦ Ἡρώδη ἐπεκτάθηκε πέρα ἀπὸ τὸ ἀθῶο Νεογέννητο τῆς Βηθλεέμ καὶ σ' ὅλα τὰ ἀθῶα πλάσματα «τῆς ἠθλεέμ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὀρίοις αὐτῆς ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω» (Ματθ. β' 16). Πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ Ἐνσαρκωθέντος Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐκδηλώθηκε ὁ φθόνος στὸν ὑψιστο βαθμὸ. Λέει ὁ Μ. Βασίλειος: «Νὰ μεταβῆς με τὴν σκέψιν εἰς τὸν πιὸ μέγαν φθόνον, ὁ ὁποῖος μάλιστα συνδέεται με πολὺ μέγαρα πράγματα. Εἶναι αὐτὸς πού ἐξεδηλώθη ἐναντίον τοῦ Σωτῆρος ἀπὸ τὴν μανίαν τῶν Ἰουδαίων. Διατί ἐφθονεῖτο; Διὰ τὰ θαύματά του. Ποῖαι ὁμως ὑπῆρξαν αἱ θαυμασταὶ πράξεις; Ἡ σωτηρία αὐτῶν πού τὴν ἐχρειάζοντο. Ἐτρεφε τοὺς πεινῶντας καὶ ὁ τροφῆας των κατεπολεμεῖτο. Ἀνέσταινε τοὺς νεκροὺς καὶ ὁ

ζωοποιός ἐφθονεῖτο. Ἐξεδίωκε τὰ δαιμόνια καί αὐτός πού τὰ διέτασσε ἐπεβουλεύετο. Ἐκαθάριζε τούς λεπρούς καί ἔκαμε τούς χωλούς νά περιπατοῦν, τούς κωφούς νά ἀκούουν, τούς τυφλούς νά βλέπουν καί ὁ εὐεργέτης ἐδιώκετο. αἱ τελευταῖα παρέδωκαν εἰς τόν θάνατον αὐτόν πού ἐχάρισε τήν ζωήν· ἐμαστίγωναν τόν ἐλευθερωτήν τῶν ἀνθρώπων καί κατεδίκαζαν τόν δικαστήν τοῦ κόσμου. Ἔτσι ἐπέρασεν ἀπό ὅλα τὰ κακά τοῦ φθόνου» (5, σελ. 143).

Γενικά, ὀλόκληρη ἡ ἐπί γῆς παρουσία τοῦ Κυρίου, ἡ πλήρης εὐεργεσιῶν καί ἡ πηγὴ φωτός τῆς ἐλπίδας γιά κάθε ἄνθρωπο, ὑπῆρξεν ὁ στόχος τοῦ κακοῦ, τῶν φθονερῶν ἀνθρώπων. Δέν ἦσαν μόνον οἱ Φαρισαῖοι καί οἱ Γραμματεῖς, οἱ ὁποῖοι καιροφυλακτοῦσαν νά βροῦν εὐκαιρία γιά νά ρίψουν τό δηλητήριο τοῦ φθόνου τους κατά τοῦ Ἰησοῦ. Ἔχουμε καί ἄλλες πολλές περιπτώσεις. Ἡ περίπτωση φερ' εἰπεῖν τοῦ φθονεροῦ ἐκείνου ἀρχισυνάγωγου πού βλέποντας τή θεραπευμένη γυναῖκα, μετὰ ἀπό 18 ἔτη ἀσθενείας, δέν βρῆκε τίποτε ἄλλο νά πεῖ, παρά ἀγανάκτησε «ὅτι τῷ σαββάτῳ ἐθεράπευσεν ὁ Ἰησοῦς» (Λουκ. ιγ' 14). Ἀλλά καί οἱ Φαρισαῖοι, ἐπειδὴ ἐθεράπευσε ἄνθρωπον σέ ἡμέρα Σαββάτου, «συμβούλιον ἔλαβον κατ' αὐτοῦ ὅπως αὐτόν ἀπωλέσωσιν» (Ματθ. ιβ' 14).

Ἄς μὴ ξεχνᾶμε καί τόν παράλυτον τῆς Βηθεσδᾶ. Καί τότε «οἱ Ἰουδαῖοι ἐζήτησαν αὐτόν ἀποκτεῖναι, ὅτι ταῦτα ἐποιοεῖ ἐν Σαββάτῳ» (Ἰω. ε' 16). Ὁ φθόνος βρῖσκει πρόφαση τούς τύπους γιά νά πλήξει τόν φθονούμενον.

Ἀλλά καί ὅταν ὁ Πιλάτος κηρύττει τόν ἀναμάρτητο Ἰησοῦν Χριστόν ἔνοχον Σταυροῦ, ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος ὅτι ὁ φθόνος τῶν Ἰουδαίων ἦταν ἡ αἰτία τῆς σταυρώσεως: «Ἦδει γάρ (ὁ Πιλάτος) ὅτι διὰ φθόνον παρέδωκαν αὐτόν» (Ματθ. κζ' 18).

Ὁ Ἅγιος Βασίλειος, στήν ὁμιλία του «Περί φθόνου» περιγράφει μέ ἀδρά χρώματα τό πάθος τοῦ φθόνου, ἀλλά καί τήν εἰκόνα τοῦ φθονεροῦ ἀνθρώπου: «Ἄς φύγωμεν μακρῶς ἀπό ἓνα τέτοιο ἀφόρητον κακόν. Εἶναι δίδαγμα φιδιοῦ, διαβολική ἐφεύρεσις, πρόσθετος σπορά ἐχθροῦ, ἀρραβῶν κολάσεως, ἐμπόδιον εἰς τήν εὐσέβειαν, δρόμος διὰ τήν κόλασιν, στέρησις τῆς βασιλείας. Οἱ φθονεροί δέ γίνονται κάπως φανεροί καί ἀπό τήν ἰδίαν τήν ἐμφάνισίν των. Τό βλέμμα των εἶναι σκληρόν καί σκοτεινόν, τό πρόσωπον σκυθρωπόν, ἡ ψυχὴ διάχυτος ἀπό τό πάθος, δέν διαθέτει τό κριτήριο τῆς ἀληθείας διὰ τὰ πράγματα. Δι' αὐτούς δέν ὑπάρχει πρᾶξις ἀρετῆς ἀξία νά ἐπαινεθῇ· δέν ὑπάρχει ἰκανοῦς λόγος, στολισμένη μέ τήν σεμνότητα καί τήν χάριν, οὔτε τίποτε ἄλλο ἀπό τὰ ἀξιοζήλευτα καί ἀξιοπρόσεκτα. Ὅπως δέ τὰ ἀρπακτικά ὄρνεα ὀρμοῦν πρὸς τὰ δύσοσμα, ἐνῶ πετοῦν ἐπάνω ἀπό πολλά λιβάδια καί ἀπό πολλά εὐχάριστα καί εὐωδιαστά τοπία, καί ὅπως οἱ μῦγες ἀδιαφοροῦν διὰ τό καθαρὸν καί σπεύδουν πρὸς τὰ ἔλκη, ἔτσι καί οἱ φθονεροί, ἐνῶ ἐπιτίθενται ἐναντίον τῶν κακῶν, οὔτε κἀν παρατηροῦν τὰ λαμπρά καί μεγάλα ἐπιτεύγματα τοῦ βίου. αἱ ἄν συμβῇ νά σφάλῃ κάποιος εἰς κάτι, πρᾶγμα πολὺ ἀνθρώπινον, τό γνωστοποιοῦν καί ἀπό αὐτά θέλουν νά διαμορφώνουν γνώμην διὰ τούς ἀνθρώπους. Ὅπως οἱ πονηροί ἀπό τούς

ζωγράφους πού από τήν στραβήν μύτην ἢ ἀπό κάποιαν οὐλήν ἢ ἀναπηρίαν πού ἐκ φύσεως ἢ ἀπό ἀτύχημα ἐπισυνέβη, ἀπεικονίζουν τάς μορφάς τῶν ζωγραφιῶν των. Εἶναι δέ ἱκανοί νά διαστρέψουν τό ἀξιέπαινον πρός τό κακόν καί νά συκοφαντήσουν τήν ἀρετήν μέ τήν γειτονικήν κακίαν. Διότι ὀνομάζουν τόν μέν γενναῖον θρασύν, τόν δέ σῶφρονα ἀναίσθητον, σκληρόν τόν δίκαιον καί κακοῦργον τόν φρόνιμον. αἱ αὐτόν πού ἔχει λαμπρόν παρουσιαστικόν τόν συκοφαντοῦν ὡς βάνουσον καί τόν ἐλεύθερον ὡς ἄσωτον. Ἐπίσης τόν οἰκονόμον ὡς τσιγκούνην. αἱ γενικά δέν ὑπάρχει δυσκολία εἰς αὐτούς νά ὀνομάζουν ὅλα τά εἶδη τῆς ἀρετῆς μέ τά ἀντίθετά των τῆς κακίας» (5, σελ. 147-149).

Ὁ ἱερός πατέρας χαρακτηρίζει τόν φθόνον, ὅπως εἶπαμε, ὡς «δυσμεταχειριστότατον ἔχθρας εἶδος» καί παρομοιάζει τόν φθονερό ἄνθρωπο χειρότερο ἀπό θηρίον, χρησιμοποιώντας σκληρή γλῶσσα γι' αὐτόν: «Ὁ φθόνος εἶναι ἓνα δυσκολομεταχειρίστον εἶδος ἔχθρας. Διότι ἡ εὐεργεσία τούς μέν κατά διάφορον τρόπον ἐμπαθεῖς τούς κάμνει πῶς ἡμέρους, τόν φθονερόν ὁμως καί τόν κακοήθη ἡ εὐεργεσία τόν ἐξερίζει ἀκόμη περισσότερον. αἱ ὅσον περισσότερα ἐπιτυγχάνει, τόσον περισσότερον ἀγανακτεῖ καί στενοχωρεῖται καί δυσανασχετεῖ. Περισσότερον δηλαδή λυπεῖται διά τήν δύναμιν τοῦ εὐεργέτου παρά εὐγνωμονεῖ δι' αὐτά πού γίνονται εἰς αὐτόν. Ποῖον θηρίον δέν ξεπερνοῦν εἰς τήν σκληρότητα τῶν τρόπων; Ποῖον ἀπό τά ἀνήμερα ζῶα δέν ὑπερβαίνουν εἰς ἀγριότητα; Οἱ σκύλοι ἐξημερώνονται μέ τήν τροφήν καί τά λεοντάρια γίνονται ἡμέρα μέ τήν περιποίησιν. Οἱ φθονεροί ὁμως ἐξαγριώνονται ἀκόμη περισσότερον μέ τάς περιποιήσεις» (3, σελ. 141).

Ὁ φθονερός ἄνθρωπος φθονεῖ ὄχι μόνο τά ἀγαθά τοῦ ἄλλου ἀλλά κυρίως τίς ἀρετές του. Ὁ Ἅγιος Ἐπιφάνιος Κύπρου παρατηρεῖ: «φθόνος ἀεί ταῖς μεγάλαις εὐπραγίαις ἀντίπαλος» (Πανάριον, βιβλ. Γ' ΒΕΠΕΣ 76, 402, 6).

Ἀλλά ὁ φθόνος ἔχει σάν καρπό καί τήν ὑποκρισία. Λέει ὁ Μ. Βασίλειος: «Δέν βλέπεις πόσον μέγαν κακόν εἶναι ἡ ὑποκρισία; αἱ αὐτή εἶναι καρπός τοῦ φθόνου. Διότι ἡ διπλῆ συμπεριφορά γεννᾶται εἰς τούς ἀνθρώπους, ὅταν, ἐνῶ κρατοῦν εἰς τά κατάβαθα τό μῖσος, δεικνύουν τό πρόσωπον χρωματισμένον μέ ἀγάπην, κατ' ἀναλογίαν πρός τάς ὑφάλους πέτρας, αἱ ὁποῖαι καλυπτόμεναι μέ ὀλίγον νερόν, ἀποβαίνουν ἀπρόβλεπτον κακόν εἰς αὐτούς, πού δέν προσέχουν» (6, σελ. 155).

Ἀκόμη, κατά τόν Ἅγιο Βασίλειο, ὁ φθόνος καταστρέφει τίς ἀνθρώπινες σχέσεις καί ἄρα καί τήν φιλία. Ὁ φθονερός γίνεται ἀκόμη καί ἐπικίνδυνος, κατά τόν ἱερό πατέρα, στή συναναστροφή του. Γι' αὐτό χρειάζεται φρόνηση καί προσοχή στή συναναστροφή του. «Ἄρα ὑπῆρξε σοφός αὐτός πού δέν ἐπιτρέπει μήτε νά συνδειπνῇ κανεῖς μέ τόν φθονερόν ἄνδρα. αἱ ἀπό τήν συναναστροφήν εἰς τό δεῖπνον ὁμιλεῖ δι' ὀλόκληρον τήν συμπεριφοράν εἰς τήν ζωήν. Διότι, ὅπως φροντίζομεν νά ἀποθέτωμεν πολύ μακρῶς ἀπό τήν φωτιάν τήν εὐφλεκτον ὕλην, ἔτσι πρέπει, ὅσον ἡμποροῦμεν, νά ἀπομακρύνωμεν τάς φιλικάς σχέσεις ἀπό τούς φθονερούς, βγάζοντας ἔξω

τούς έαυτούς μας από τά βέλη του φθόνου. Διότι διαφορετικά δέν είναι δυνατόν νά συνάψωμεν σχέσεις μέ τόν φθονερόν, εάν δέν τόν πλησιάσωμεν μέ οικειότητα. Έπειδή καί σύμφωνα μέ τόν λόγον του Σολομώντος "ό φθόνος εις τόν άνθρωπον από τόν πλησίον του προέρχεται", («τῷ ἀνδρὶ ὁ ζῆλος παρά τοῦ ἐταίρου αὐτοῦ» (Εκκλ. 4, 4). « αἱ γενικά, ὅπως ἡ καπνιά εἶναι χαρακτηριστική ἀσθένεια τοῦ σίτου, ἔτσι ὁ φθόνος εἶναι ἀρρώστια τῆς φιλίας» (4, σελ. 143-145).

Ἀσφαλῶς αὐτή ἡ ἀμαρτωλή συμπεριφορά τοῦ φθονεροῦ πρὸς τούς συνανθρώπους του καταλήγει ἀμαρτωλή καί θανάσιμη συμπεριφορά πρὸς τόν ἴδιο τόν Χριστό, ἀφοῦ κατά τή διαβεβαίωσή του ὅτι «ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε» (Ματθ. κε' 40).

Γράφει ὁ Ὁρθόδοξος ρῶσος θεολόγος ΑΙ. Schmemmann: «Ὁ φθόνος δέν εἶναι ἀπλά ἡ ἀπουσία τῆς ἀγάπης. Σίγουρα εἶναι περισσότερο ἀπό αὐτό καί ἀναγνωρίζουμε τήν παρουσία τοῦ φθόνου σάν ἓνα φυσικό βάρος πού αἰσθανόμαστε μέσα μας ὅταν φθονοῦμε» (Γιά νά ζήση ὁ κόσμος, σελ. 111).

Τελικά ὅμως ὅλα «πέφτουν στό κεφάλι» τοῦ φθονεροῦ. Ὅπως ψάλλομε τήν Μ. Ἑβδομάδα, στιγματίζοντας τή φθονερή συμπεριφορά τοῦ «παράνομου Ἰούδα»: «Φθόνος γάρ οὐκ οἶδε προτιμᾶν τό συμφέρον».

Διηγοῦνται τό ἐξῆς περιστατικό:

« ασιλεύς τις σοφός προέτεινέ ποτε εἰς τινας γείτονας καί ὁμοτέχνους νά δώση ὅτι θά ζητήση ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν μέ τήν συμφωνίαν ὅτι θά δώση διπλάσιον εἰς τόν ἄλλον. Ἄν ζητήση, π.χ. ὁ εἷς αὐτῶν χρηματικόν τι ποσόν, τό διπλάσιον θά δώση εἰς τόν ἄλλον. Ὁ περισσότερον φθονερός ἐλυπεῖτο διότι δέν ἤθελε νά ἔχη ὁ γείτων του περισσότερα. Ἐστενοχωρεῖτο· ἐταράσσετο· ἀνησύχει. Ὅτε τέλος ὁ βασιλεύς ἠρώτησε τόν περισσότερον φθονερόν τί ἐπιθυμεῖ, οὗτος εὔρε τήν λύσιν σύμφωνα πρὸς τήν φθονεράν του ψυχήν. Ἐζήτησε, τί νομίζετε; νά ἐκβάλῃ ὁ ασιλεύς τόν ἓνα ὀφθαλμόν του διότι, κατά τήν συμφωνίαν, ἔπρεπε νά ἐκβάλῃ καί τούς δύο ὀφθαλμούς τοῦ γείτονός του καί ὁμοτέχνου. Εἰς τοιαύτην κακίαν καί ἄνοιαν δύναται νά φθάσῃ ἡ ἐπάρατος αὕτη κακία» (Παρά Συνοδινού, σελ. 67). Τό πάθος τοῦ φθόνου τυφλώνει τόν ἄνθρωπο.

Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Νεοκαισαρείας παρατηρεῖ ὅτι γιά τόν φθονερό ἄνθρωπο ἡ εὐτυχία τοῦ ἄλλου γίνεται αἰτία νά αἰσθάνεται ὁ φθονερός «λύπην ἀπαραμύθητον» νά τόν καταλαμβάνει «οἷστρος» καί νά κατατρώγεται γιά τήν εὐτυχία τῶν ἄλλων: «οὐδέν ἕτερον ἔχει, ἢ τό διεσθίειν τήν ἑαυτοῦ ψυχήν, καί διαπρίειν τε καί δαπανᾶν μετά τοῦ σώματος ἑαυτοῦ λύπην ἀπαραμύθητον, τήν τῶν ἄλλων εὐπραγίαν τιθέμενος» (Μετάφρασις εἰς τόν Ἐκκλησιαστήν, κεφ. Δ' ΒΕΠΕΣ 17, 318, 10).

Ὅμως, ὅπως παρατηρεῖ καί ὁ Μ. Βασίλειος, δέν πρέπει νά παραμένει κανείς στό νά περιγράφει τό κακό καί νά κατηγορεῖ τήν ἀμαρτία. Αὐτό, ὅπως σημειώνει, «εἶναι μισή θεραπεία». Λέει χαρακτηριστικά: «Τί λοιπόν; Θά περιορίσωμεν τόν λόγον εἰς τό νά κατηγοροῦμεν τό κακόν; Ἄλλ' αὐτό εἶναι σάν νά εἶναι μισή θεραπεία. Διότι τό νά δείξῃ κανείς εἰς τόν ἄρρωστον τό μέγεθος τῆς ἀρρώστιας του, ὥστε νά τοῦ ἐμβάλλῃ ἀξίαν πρὸς τό κακόν φροντίδα, δέν

εἶναι ἄχρηστον· τό νά τόν ἐγκαταλείψῃ ὁμως εἰς τό σημεῖον τοῦτο, χωρίς νά τόν χειραγωγήσῃ πρός τήν ὑγείαν, δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἐγκατάλειψις τοῦ ἀσθενοῦς εἰς τήν ἀρρώστιάν του. Τί λοιπόν; Πῶς θά ἤμπορούσαμεν ἐξ ἀρχῆς νά μὴ ἀσθενήσωμεν, ἢ ἀφοῦ ἀσθενήσαμεν νά ἀπαλλαγοῦμεν; » (5, σελ. 149).

Ὁ ἴδιος προτείνει καί τούς τρόπους θεραπείας τοῦ κακοῦ.

Βεβαίως, πρόκειται περί σκληροῦ ἀγῶνα καί προσπάθειας κατά τοῦ ἴδιου τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἑαυτοῦ μας. Ὅμως ἀξίζει τόν κόπο ἀφοῦ ἀποβλέπει ὁ ἀγῶνας αὐτός στήν κατάκτηση τῆς ἀρετῆς πού εἶναι τό ὑψιστό ἀγαθό. Ἐτσι, προτείνει ὡς θεραπευτικό μέσον κυρίως τή μελέτη τῆς ματαιότητος τοῦ κόσμου καί τῶν ἀνθρωπίνωνπραγμάτων:

«Ἐάν κατ' ἀρχήν θεωρήσωμεν ὅτι τίποτε ἀπό τά ἀνθρώπινα πράγματα δέν εἶναι μέγα οὔτε ἐξαισίον· οὔτε ἡ εὐπορία εἰς τούς ἀνθρώπους, οὔτε ἡ δόξα πού ἀκμάζει, οὔτε ἡ ὑγεία τοῦ σώματος. Διότι δέν ὀρίζομεν ὅτι τό ἀγαθόν ὑπάρχει εἰς αὐτά πού παρέρχονται, ἀλλ' ἔχομεν κληθῆ νά γίνωμεν μέτοχοι τῶν αἰωνίων καί ἀληθινῶν ἀγαθῶν» (5, σελ. 149).

Καί συνεχίζει: «Γενικά δέ, ἀφοῦ θέσης κάτω ἀπό τήν λογικήν τά ἀνθρώπινα πράγματα καί ἀποβλέψης πρός τό πραγματι καλόν καί ἐπαινετόν, θά ἐχρειάζεσο πολύ ἀκόμη νά θεωρήσης κάτι ἀξιομακάριστον καί ἀξιοζήλευτον ἀπό τά φθαρτά καί τά γήινα ἀγαθά (καί νά τό ζηλέψης καί ἄρα νά φθονήσης). Ὅταν δέ ἔτσι διάκησαι καί δέν ἔχῃς ξιπασθῆ μέ τά μεγάλα κοσμικά πράγματα, εἶναι ἀδύνατον νά ἐμφανισθῇ ὁ φθόνος. Ἐάν δέ ἐπιθυμῆς ἐξάπαντος τήν δόξαν καί ἐπιθυμῆς νά ὑπερτερῆς ἀπό πολλούς καί διά τοῦτο δέν ἀνέχεσαι νά εἶσαι δεύτερος (διότι καί αὐτό εἶναι ἀφορμή φθόνου), ἐσύ νά τρέψῃς, ὡσάν κάποιον ρεῦμα, τήν φιλοδοξίαν σου πρός τήν ἀπόκτησιν τῆς ἀρετῆς» (5, σελ. 153).

Ἐπίλογος

«Ἐρωτήθη μίαν φοράν ἕνας σοφός: ποῖα εἶναι ἐκεῖνα τά μάτια, ὅπου βλέπουσι καλλίτερα; τά μαῦρα ἢ τά γαλανά; τῶν ἀδρῶν ἢ τῶν γυναικῶν, τῶν ἀνθρώπων ἢ τῶν ἀλόγων ζώων; Ἀπεκρίθη: τά μάτια, ὅπου βλέπουσι καλλίτερα, εἶναι ἐκεῖνα τῶν φθονερῶν· διατί βλέπουσι καί ἀπό μακράν, διατί βλέπουσι καί τά μικρότερα πράγματα· διατί βλέπουσι καί ἐκεῖνα, ὅπου δέν εἶναι. Ἐνα μόνο πρᾶγμα δέν βλέπουσι: τό καλόν· μάλιστα βλέπουσι καί τοῦτο, μά τότε κλαίουσι καί σφαλίζουσιν τά μάτια τους, διά νά μὴ βλέπουσι» (Παρά Μηνιάτη μν. ἐργ. σελ. 179).

Ὁ φθόνος εἶναι τό πιό ἀνόητο ἀπό τά πάθη καί συνάμα τό πιό ἐλεεινό καί θανατηφόρο. Διότι σκοτώνει τήν ἀγάπη καί στερεῖ τόν οὐρανό.

«Τοῦτο», λέγει καί ὁ Ἰ. Χρυσόστομος, «Διάβολον ἐξ ἀνθρώπου ποιεῖ, τοῦτο δαίμονα ἄγριον ἀπεργάζεται» (Ὁμιλ. Μ' εἰς Ματθ.). «Ἐπισκοτίζει τήν διάνοιαν· διαφθείρει τήν καρδίαν· βλάπτει τήν κοινωνίαν· καταστρέφει τήν ψυχήν. αθῶς δέ τά τέκνα τῆς ἐχίδνης κατατρώγουσιν, ὅταν γεννῶνται, τήν γαστέρα τῆς ἰοβόλου μητρός των, οὕτω καί αἱ γεννώμεναι κακίαι ἐκ τοῦ

φθόνου κατατρώγουν και σώμα και ψυχήν του φθονερού» (Παρά Συνοδινού μν. εργ. σελ. 68).

Συμπληρώνει ο Άγιος Βασίλειος: «Αὐτός εἶναι ὁ κανὼν τοῦ μίσους· νά ἀντικρύση τὸν φθονούμενον νά γίνεται ἀπὸ μακάριος ἄθλιος, καὶ ὁ ἀξιοζήλευτος νά γίνεται ἀξιολύπητος. Τότε εἰρηνεύει καὶ γίνεται φίλος, ὅταν ἀντικρύση ἄνθρωπον νά κλαίῃ, ὅταν ἰδῇ τὸν ἄνθρωπον νά πενθῇ» (2, σελ. 135). Καὶ συμπεραίνει: «Ἐάν λοιπὸν ἡ ἀρετὴ εἶναι καὶ ἀγαθὸν μεγαλύτερον καὶ διαρκέστερον καὶ ἀπὸ ὅλους ὁμολογουμένως προτιμᾶται, αὐτὴν ἡμεῖς πρέπει νά ἐπιδιώκωμεν. Αὐτὴ δὲν ἠμπορεῖ νά ἐμφυτευθῇ εἰς ψυχήν πού δὲν εἶναι καθαρὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα πάθη, ἀλλὰ πρό πάντων ἀπὸ τὸν φθόνον» (5, 153-155).

Ο Απόστολος Παῦλος βλέποντας στήν κενοδοξία τήν αἰτία τοῦ φθόνου διδάσκει: «Μή γινόμεθα κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλοις φθονοῦντες» (Γαλ. ε' 26). Καὶ ὁ ἱερός Χρυσόστομος σχολιάζοντας τό χωρίο λέει: «Ἀπό γάρ κενοδοξίας ὁ φθόνος καὶ ἀπό φθόνου τὰ μυρία ταῦτα κακά» (Τρεμπέλα Ὑπομνήματα 3, σ. 71).

Ο κίνδυνος στήν περίπτωση αὐτή, κατά τόν Μέγα Παῦλο εἶναι πολύ μεγάλος. Διότι οἱ διχόνοιες πού προκαλοῦνται ἀπό τόν φθόνον μπορεῖ νά ὀδηγήσουν σέ τρομακτικές συνέπειες ἀκόμη καὶ γιά τό ἴδιο τό σώμα τῆς Ἐκκλησίας: «εἰ ἀλλήλους δάκνετε, βλέπετε μή ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε» (Γαλ. ε' 15). Ὁ ἱερός Χρυσόστομος παρατηρεῖ πολύ εὐστοχα: «εἰ κατ' ἀλλήλων ὀπλιζόμεθα, οὐδέ τοῦ διαβόλου χρεια λοιπὸν πρός τήν ἡμετέραν ἀπώλειαν» (Πρός Ρωμ. λογ. κ').

Ο φθόνος καὶ ἡ κενοδοξία εἶναι ἀναιρετικά τῆς ἀγάπης, τῆς εἰρήνης, τῆς χαρᾶς καὶ ἄρα σκοτώνουν τούς καρπούς τοῦ Πνεύματος καὶ διασποῦν τήν ἐνότητα τοῦ Πνεύματος καὶ τό σύνδεσμο τῆς εἰρήνης μεταξύ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἰδιαίτερα τήν ἀγάπη, ἡ ὁποία εἶναι «σύνδεσμος τῆς τελειότητος» κατά τόν Απόστολο Παῦλο (Κολασ. γ' 14).

Προτρέπει ὁ Ἡλίας Μηνιάτης, στόν ὁποῖο ἀναφερθήκαμε καὶ παραπάνω: «Μά διά τόν Θεόν, ὅπου πιστεύομεν, ὅπου εἶναι Θεός εἰρήνης καὶ Πατήρ οἰκτιρῶν· διά τό εὐαγγέλιον, ὅπου κρατοῦμεν, ὅπου εἶναι διαθήκη ἀγάπης· διά τήν ἐκκλησίαν, ὅπου ἔχομεν, ὅπου εἶναι τόπος συμφωνίας καὶ ὁμονοίας, ἅς παύσωμεν μίαν φοράν ἡμεῖς, τὰ δυστυχῆ λείψανα, ὅπου ἐμείναμεν, κἄν διά νά μή δίδωμεν ἀφορμὴν νά χαίρωνται περισσότερο καὶ νά γελῶσι μετ' ἐμᾶς οἱ ἐχθροί μας» (μν. εργ. σελ. 180).

Ο Άγιος Βασίλειος προτρέπει: «Ο Θεός εἶναι ἀγαθός καὶ παρέχει ἀγαθὰ εἰς τούς ἀξιούς. Ὁ διάβολος εἶναι πονηρός καὶ δημιουργός κάθε κακίας.

αἰ ὅπως εἰς τόν ἀγαθόν ἀκολουθεῖ ἢ ἔλλειψις φθόνου, ἔτσι εἰς τόν διάβολον ἀκολουθεῖ ὁ φθόνος. Ἄς φυλαχθοῦμεν λοιπὸν, ἀδελφοί, ἀπὸ τό πάθος τοῦ φθόνου διά νά μή γίνωμεν κοινωνοί τῶν ἔργων τοῦ διαβόλου καὶ εὐρεθοῦμεν νά καταδικαζώμεθα συγχρόνως μέ τήν ἰδίαν καταδίκην» (1, σελ. 133) καὶ καταλήγει: «Ἄς ἀποφεύγωμεν, ἀδελφοί, τήν ἀρρώστιαν (τοῦ φθόνου) πού εἶναι

διδάσκαλος τῆς θεομαχίας, μητέρα τῆς ἀνθρωποκτονίας, ἀνατροπή τῆς φύσεως παραγνώρισις τῆς συγγενείας, παράλογος συμφορά» (3, σελ. 139).

Τό θανάσιμο ἀμάρτημα τοῦ Κάϊν, ὁ φθόνος, εἶναι ἀσυμβίβαστο μέ τή ζωή τοῦ ἀληθινοῦ Χριστιανοῦ. Καταντάει τόν ἀγῶνα του ἄχρηστο καί ἀνώφελο. Εἶναι καρπός «σαθρός» καί προδίδει καρδιά στερούμενη ἀγάπης καί ταπείνωσης. Πολλές φορές ὁ φθονερός ἄνθρωπος μεταχειρίζεται καί τά δάκρυα, πού εἶναι κύριο χαρακτηριστικό τῆς μετανοίας, γιά νά ἐνδύσει μιᾶ ἐφάμαρτη ὑποκριτή συμπεριφορά κακίας.

Δέν ἀπομένει, λοιπόν, παρά ὅποιος ἀπό μᾶς εἶναι δέσμιος αὐτοῦ τοῦ θανάσιμου πάθους νά τό καταπολεμήσει μέ ὅλες του τίς δυνάμεις. Τοῦτο θά τό ἐπιτύχωμε μόνο μέ τή συναίσθηση καί τήν εἰλικρινή μετάνοια ὥστε νά ὀδηγηθοῦμε στήν κατάκτηση τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία «οὐ ζηλοῖ, οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τά ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογιζεται τό κακόν...καί οὐδέποτε ἐκπίπτει» (Α' Κορ. ιγ' 4-8).